

ЕВРОПСКА ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ И РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА*

Митар Ковач**

Министарство одбране Републике Србије,
Управа за стратегијско планирање

Милан Поповић***

Генералштаб Војске Србије, Управа за планирање и развој (Ј-5)

У раду су изнети главни трендови развоја светског енергетског тржишта и описани основни принципи енергетске безбедности. Анализиран је европски енергетски сектор, производња, потрошња и законодавство Европске комисије у односу на енергетску безбедност. Разматрају се резултати руског енергетског сектора кроз анализу очекиваних ефеката концептуалног развоја и политике руске владе. Односи између ЕУ и Русије анализирају се на нивоу Уније и на билатералном нивоу. У закључку је сагледана тренутна енергетска безбедност ЕУ и одговорено на питање: може ли Русија да буде поуздан партнер ЕУ у области енергетике.

Кључне речи: *енергетска безбедност, Руска Федерација, Европска унија, Северни и Јужни ток*

Увод

Енергетска безбедност, економски развој и ефикасност заштите животне средине већ дуги низ година представљају основне и међусобно зависне циљеве сваке државе. Данас не постоји национална економија за коју се може рећи да има осигурана сва три циља. У време глобализације неопходна је међусобна сарадња како би се обезбедио одрживи економски развој. Данас имамо очигледну биполарност – једна група земаља има потребу да обезбеди енергију уз све вишу, како номиналну, тако и политичку цену, док друга група земаља има огромне енергетске резерве и могућност да диктирају и управљају глобалним развојем.

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта број 47029 под називом „Рентабилни избор нових технологија и концепција одбране кроз друштвене промене и стратешке оријентације Србије у 21. веку“. Пројекат финансира Министарство просвете и науке Републике Србије у периоду 2011–2014. година. Руководилац пројекта је проф. др Момчило Милиновић.

** Генерал-мајор проф. др Митар Ковач је начелник Управе за стратегијско планирање Сектора за политику одбране Министарства одбране Републике Србије.

*** Пуковник Милан Поповић је начелник одељења у Управи за планирање и развој (Ј-5) ГШ ВС.

Енергетска безбедност препозната је као приоритетни изазов који је постављен пред Европску унију. Иако проблеми обезбеђења енергије за ЕУ нису нови и почињу од самог формирања Уније, последњих година су посебно добили на значају.

Европска унија са 7% светске популације, више од четвртине светског БДП-а и 20% светске трговине, има само 2% „црног злата“ и 4% светских резерви природног гаса. Ограничење, које намећу сопствени енергетски ресурси Европе, намеће и значајну зависност ЕУ од спољних извора енергије. Иако су, у последњих неколико година, предузети значајни кораци у подизању енергетске ефикасности, и даље је присутан пораст потрошње енергије.

Растућа забринутост због емисије штетних гасова изазвала је велики број регулаторних аката које је израдила Европска комисија. Ови прописи дефинисали су задатке за почетак великог реструктурирања енергетског сектора ЕУ, уз одговорнији однос према животној средини. Светска економска криза уздрмала је токове капитала и европску привреду, али потражња за енергијом, након кратког пада у 2009. години, поново је на узлазној путањи. Европска комисија сматра да је енергетска безбедност високо на листи приоритета, не само због важности овог сектора за одрживи развој, већ и због могућих „проблема“ у земљама добављачима.

Са својим огромним енергетским резервама Русија је други највећи светски извозник, како природног гаса, тако и нафте. После пада источног блока дошло је и до пада производње енергената. Ипак, од 2000. године Русија бележи готово непрекидан раст производње енергије и на тај начин и раст укупног БДП-а. Остварени суфицити у трговинској размени у годинама пре економске кризе омогућили су јој релативно лак излаз из рецесије.

С обзиром на међусобну зависност економских система, и Русија и ЕУ су веома заинтересовани за одржавање стабилних и сигурних односа. Међутим, у прошлости се често догађало да је ово партнерство, засновано на обостраном интересу, бивало угрожено због неодговорног понашања једне од страна. Ради одржавања поузданих, сигурних и предвидивих енергетских односа, као и за боље разумевање сваког партнера, у Паризу је 30. октобра 2000. године успостављен енергетски дијалог између Русије и ЕУ.

Ипак, после великих поремећаја у снабдевању енергијом, јавила се забринутост међу многим европским земљама због сукоба између Русије, као главног снабдевача ЕУ енергијом и Белорусије и Украјине, кроз чију територију се енергенти испоручују на запад. Са почетком градње Северног тока и након почетка преговора о изградњи гасовода Јужни ток, забринутост за енергетску безбедност у једном делу земаља Европе и САД знатно је порасла. Према њиховој претпоставци, ови пројекти су покренути ради јачања позиција Русије у односу на земље које су практично заобиђене гасоводом. Такође, изградња Северног и Јужног тока сматра се коначним затварањем свих могућих праваца за диверзификацију извора енергије. Коначно, постоје и сумње у руску способност да обезбеди довољне количине гаса за тржиште ЕУ. На основу свега тога поставља се питање: може ли Русија да буде поуздан партнер ЕУ у области енергетике.



Слика 1 – Постојећи и планирани нафтоводи и гасоводи за снабдевање Европе¹

Тенденција развоја светског енергетског тржишта и питања енергетске безбедности

У данашњем свету који се брзо развија, у складу са недавним прогнозама, потрошња енергије у наредних 15 година може порасти и до 30%. Светска тражња нафте порашће за 40%, а потрошња природног гаса за око 60%.

Данашње светско енергетско тржиште карактеришу четири најважније околности:

1. нагли раст тражње за енергијом у азијским земљама у развоју (до 45% перспективног раста светске потрошње нафте),
2. све већи јаз између потражње и обима производње гаса у економски развијеним земљама (до 2020. године, између 60% и 70% потрошње гаса у Европи обезбеђиваће се из увоза),
3. недовољни капацитети за производњу, прераду и транспорт нафте и гаса, као и ограничене могућности налажења нових изворишта,
4. недовољна транспарентност светског енергетског тржишта.

Сви ови услови стављени су у први план проблема светске енергетске безбедности. Такође, процес глобализације са којим је свет суочен директно утиче на светске енергетске балансе. Огроман раст тражње за енергијом у Азији појачао је глобалну трку за обезбеђењем стабилних и јефтиних извора енергије. У многим деловима света (посебно оним богатим енергетским ресурсима), ова трка је постала и узрок нестабилности и конфликта. Овакве околности директно доприносе енергетској нестабилности и великим осцилацијама цена енергената.

¹ <http://www.allvoices.com/contributed-news/7768653-russiachina-oil-pipeline-opens>.

Светске резерве јефтине енергије се смањују, производња је достигла врхунац, али потрошња и даље расте. У оквиру ових околности треба посматрати и глобалне процесе у енергетском сектору. Ако узмемо у обзир расподелу светских резерви енергије, може се видети да свака регија има одређене резерве, распоређене у разумном опсегу (нпр. Русија има резерве енергије довољне да покрију растућу европску тражњу, резерве у Мексичком заливу и Венецуели су најпогодније за Америку). Стручне процене кажу да постоје довољне резерве енергије, али ће цена експлоатације бити знатно виша.

У последње време нова технологија, позната као хоризонтално бушење, постала је једна од најпродуктивнијих технологија које су уведене у енергетски сектор. Овај револуционарни метод омогућио је да се опораве и стара налазишта нафте и гаса. Висока цена енергената омогућила је увођење нове технологије која је омогућила да САД 2009. године повећају своје доказане резерве нафте за 9% и гаса за 11%. Ипак, време пословања са јефтином и лако доступном енергијом је иза нас.

Неопходно је напоменути да климатске промене и растућа тенденција за смањењем емисије CO₂ неће утицати на тражњу за енергентима. Природни гас током сагоревања, за исту количину енергије, ослобађа 20% мање штетних гасова од нафте и 40% мање од угља. Након споразума у Кјотоу, ради редукације емисије гасова, многе земље мораће да конвертују електране на угаљ у електране на природни гас. Ширење употребе гаса може свакако бити пречица за смањење емисије штетних гасова. Нове технологије, као што је гасна турбина са комбинованим циклусом (combined cycle gas turbines – CCGTs), могу да доведу до још веће енергетске ефикасности уз цену изградње електране која је 30–50% мања од класичне са погоном на угаљ. Такође, конструкција овакве електране завршава се у року који је 2–3 године краћи од конвенционалне електране. Захваљујући оваквим карактеристикама, у скорој будућности природни гас може постати много интересантнији за земље са динамичним развојем, а посебно са новим економским силама каква је Кина.

Главне особености на светском енергетском тржишту у наредном периоду биће повезане са процесима реструктурирања, повећањем удела економија земаља у развоју и јачању конкуренције. Штавише, поред природних покретача конкуренције на тржишту енергената, додатно оптерећење за енергетски сектор представља нагли раст цена енергената, нестабилност светског тржишта, повећање пословног ризика и негативни ефекти светске економске кризе.

Упркос свим разликама међу највећим земљама у погледу разумевања енергетске безбедности, постоје заједнички принципи око којих се сви, мање-више, слажу. Енергетска безбедност је заједничка одговорност и произвођача и корисника енергије. Иако се то разуме са обе стране, проблеми најчешће настају када се захтевају гаранције, било за испоруку, било за плаћање енергената.

На пример, у умереној варијанти захтев за гарантовање испорука енергије може да води ка захтеву потрошача да развије сопствену мрежу за транспорт енергената у земљи извознику. То је случај код захтева ЕУ да Русија отвори свој енергетски сектор за европске инвестиције у транспортне капацитете. Са друге стране, Русија захтева да јој се омогући приступ систему испоруке у Европи. У оштријој варијанти, осигурање испорука енергената може бити изражено кроз директан политички и економски диктат ка земљи кориснику или земљи транзита, све до директног војног притиска. Такође, у скорој историји били смо сведоци да земља извозник енергената може да примени меру прекида испору-

ке која не утиче само на циљану земљу транзита већ и на земље крајње кориснике који су редовно измиривали своје обавезе.²

Постоји и трећа варијанта коју су представиле азијске земље и која је заснована на жељи да се испоруке осигурају на основу учешћа компанија које представљају економске интересе потрошача кроз улагања у развој енергетског сектора, сектор транспорта и велике инфраструктурне пројекте земље у којој се налазе изворишта. Овде није реч само о плаћању за енергенте кроз инвестиције, већ комплексније осигурање сигурности испорука кроз формирање стабилног амбијента у земљи добављачу енергената. Путем оваквих пројеката добављачи не само да обезбеђују тржиште на дуге стазе, већ стичу и стратешког инвеститора чији се економски интереси директно повезују са домаћином.

Све ове варијанте могућих односа добављача и потрошача енергије говоре о принципу одговорности и међузависности. Трајни је захтев да се обезбеди хармонија овог принципа која значи и повољне услове за функционисање укупних економских система обе стране. Ипак, када дође до поремећаја равнотеже, сукоби сваке врсте између добављача и потрошача су могући.

Упркос ограниченом броју земаља које су добављачи енергената, надметање међу њима је веома значајно и често води ка оружаним сукобима. Јачање појединих земаља у овом смислу не само да не смањује ризике од сукоба већ их додатно појачава. и угрожава светску енергетску стабилност. С тим у вези, ради обезбеђења стабилног енергетског тржишта, земље увозници енергије морају испоштовати принцип диверзификације извора и добављача.

Један од најважнијих услова који се морају испоштовати ради обезбеђења енергетског сектора је деполитизација. Конкуренција заснована на економским принципима и усмерена на борбу за пласман производа логичан је и разумљив феномен. Ипак, често се дешава да се енергетски ресурси користе у политичке сврхе, што у условима растуће тражње безусловно води ка конфликтима који могу имати несагледиве последице. Због тога је још један од принципа енергетске безбедности, принцип деполитизације и фер конкуренције. Овај принцип није важан само за добављаче већ једнако значајан и за потрошаче енергената. Глобално смањење производње енергије директно ће имплицирати оштру конкуренцију међу потрошачима која може генерисати нестабилности у одређеним регионима.

Економски развој без стабилног снабдевања енергентима је немогућ. Глобални проблеми, као што су сиромаштво, лоше образовање, епидемије или решење проблема загађења природне околине, без економске стабилности је немогуће решити. Снабдевање енергијом и тражња, тржишна утакмица, заједничке инвестиције, глобално загревање, емисија CO₂, заједничка стабилност и многи други фактори индицирају да је енергетска безбедност, пре свега, глобално питање, тако да можемо истаћи и принцип глобалности. У оквиру овог контекста не треба заборавити да је енергетска безбедност неодвојиви део глобалне безбедности.

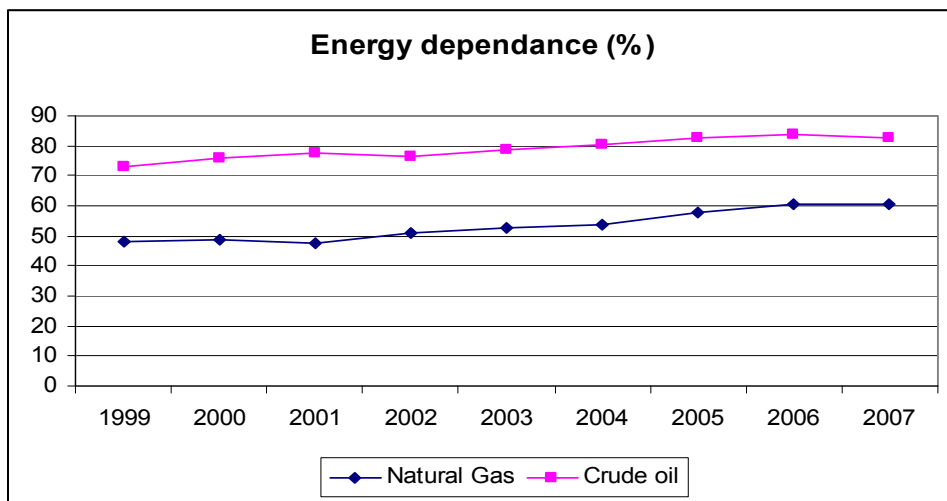
Разматрајући важност енергије за квалитет живота и живота генерално, потребно је истаћи и принцип социјалне оријентације који носи енергетска безбедност, како за индивидуалне земље, тако и за свет у целини.

² Током гасне кризе на релацији Русија–Украјина, у јануару 2009. године, снабдевање енергентима је било прекинуто у 18 земаља широм Европе.

Безбедност енергетског сектора Европске уније

Од индустријске револуције у Европи потребе за енергијом су константно рале. Савремено доба донело је раст тражње не само због раста индустријског сектора већ због потреба свакодневног живота савременог човека. Европска унија сваке године троши све више енергије. Због тога су енергетски баланси од виталне важности за безбедност ЕУ. Европско тржиште гаса је треће по величини у свету и сачињава 21% укупне светске потрошње. Производња енергије у ЕУ је недовољна, што има за последицу константан раст зависности од увоза. Цене нафте су од марта 1999. године порасле три пута, што за последицу може имати отежани опоравак европске економије. То још једном наглашава структурне недостатке у погледу снабдевања енергијом. Данас се око 50% потрошње нафте и природног гаса у ЕУ обезбеђује из увоза.

Када се домаћа производња нафте спусти испод 10% укупне потрошње за мање од 10 година од данас, снабдевање ЕУ овим енергентом у потпуности ће зависити од стабилности светског тржишта.³ Енергетска зависност старог континента је веома висока (слика 2). Због тога, уколико се не предузму адекватне мере, увоз ће у наредних 30 година нарасти на 70% потрошње енергије свих врста.



Слика 2 – Степен енергетске зависности, ЕУ-27, 1997–2007 (% увоза енергената)

³ European Commission Staff, Working Document: Annex to the Green Paper, A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy: What is at stake – Background Document, 2006, p. 19 http://www.energy.eu/directives/2006_03_08_gp_working_document_en.pdf.

У протеклих двадесетак година приметна је промена европске енергетске политике, углавном као резултат развоја у економији, политичкој и еколошкој сфери. Уз константно присутну забринутост за климатске промене, проширење ЕУ и либерализација тржишта енергената такође су снажно утицали на енергетску политику. Велики број међународних уговора који су раније дефинисали трендове у европском енергетском сектору створили су ограничења у достизању енергетске стабилности и безбедности. Због тога се морају предузети кораци на пољу тражње за енергијом и адекватног снабдевања. Енергетска безбедност не зависи само од разлика између извора и добављача, већ и од целог комплекса мера које су усмерене на повећање енергетске ефикасности. Обезбеђење сигурног снабдевања енергијом, слободна трговина, либерализација тржишта енергентима и заштита животне средине су примарни задаци за креаторе енергетске политике ЕУ.

Међутим, заједнички приступ енергетској политици свих чланица ЕУ је далеко од реалности. Без обзира на велики број уговора и споразума у ЕУ, индивидуални интереси појединих чланица врло често нису у складу са енергетском политиком ЕУ. На пример, Немачка и Италија заједно увозе готово половину гаса који се обезбеђује из Русије. Последично, ове две земље нису само важни потрошачи руског гаса већ и значајни инвеститори у енергетске пројекте Русије. Многи аналитичари истичу да су Немачка, Италија, Француска и Шпанија главни опоненти заједничкој европској енергетској стратегији. Мање и сиромашније чланице препуштене су саме себи у покушају да парирају руском енергетском притиску.⁴

У протеклих петнаест година ЕУ је отпочела са постепеном организацијом напора за достизање енергетске безбедности. Пријем нових чланица само је додатно појачао потребу за интеграцијом енергетског тржишта и мреже снабдевања. Током претходне декаде урађени су велики пројекти на системском прилагођавању и остварена су велика побољшања у енергетској ефикасности, али је енергетска зависност ипак порасла.

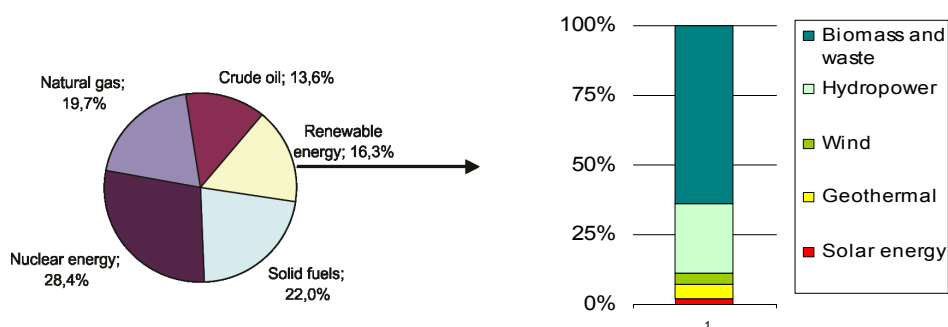
Европска производња и потрошња енергије

Производња енергије у ЕУ има силазни тренд. У 1997. години производња је достигла 962,4 милиона тона, да би 2007. године пала на 849,6 милиона тона. Узрок оваквог тренда је опадање производње енергије у „старим“ чланицама Уније, док су новопримљене (осим Пољске и Румуније) своју производњу чак и повећале. Овакав тренд је последица рапидног исцрпљивања изворишта или неекономичности даље експлоатације.

⁴ Smith, K (2008) "Russia and European Energy Security Divide and Dominate", Washington, Centre for Strategic and International Studies, p. 16.

Производња

Удео појединих извора енергије у ЕУ варира (слика 3), али је увек значајан удео употребе нуклеарне енергије од око 28,4%. Највиши ниво коришћења нуклеарне енергије је у Белгији са око 90,7%, Француске од 84,6%, Литваније 72% и Словачке од око 70,3%. Са друге стране, једна петина земаља Уније преко 50% енергије добија употребом чврстог горива, углавном угља. Природни гас је у укупној производњи енергије у ЕУ заступљен са око 19,7% у 2007. години, уз јасан тренд повећања овог удела.



Слика 3 – Производња примарне енергије ЕУ у 2007.⁵

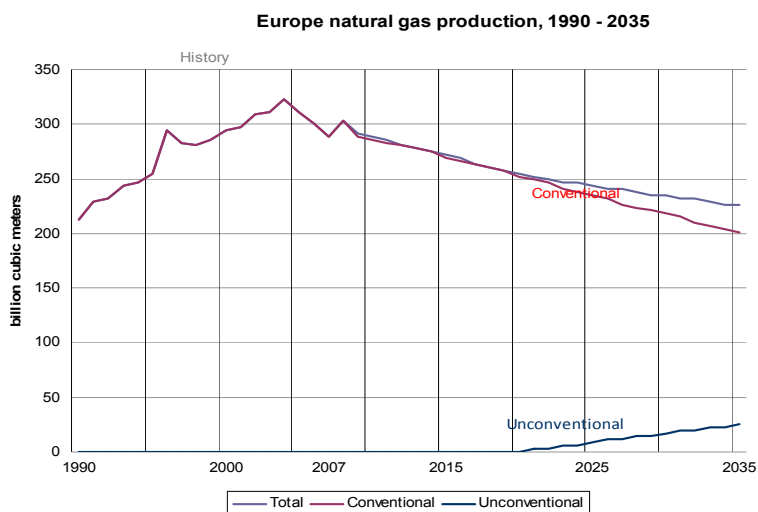
Обновљиви извори енергије сачињавају 16,3% производње и њихов удео из године у годину расте. Посебно велики раст производње ове врсте енергије отпочео је после 2002. године, као резултат великих инвестиција у овај сектор. Европска комисија представила је амбициозан циљ у редуцији емисије CO₂ – да до 2020. године удео произведене енергије из обновљивих извора буде 20% укупне потрошње. Ипак, овај циљ биће веома тешко достижан.⁶ Други начин смањења емисије CO₂ је кроз замену коришћења нафте и угља са природним гасом. Природни гас често се сматра за транзиционо гориво између нафте и угља ка обновљивој енергији.⁷ Природни гас може бити и опциони пут за достизање смањења емисије штетних гасова и обезбедиће неопходно време да се изнађу нове технологије.⁸ Ипак, значајнији прелазак на природни гас и смањење производње овог енергента у ЕУ (слика 4) постепено ће повећавати зависност ЕУ од њеног традиционалног снабдевача – Русије.

⁵ Извор: Eurostat.

⁶ Европска комисија, Energy 2020 A strategy for competitive, sustainable and secure energy, Brussels, 10.11.2010, pp 2, 3.

⁷ Група аутора, *The future of natural gas in the world energy market*, 2001, The Emirates Centre for Strategic Studies and Research, p. 5.

⁸ Idem.



Слика 4 – Производња природног гас у Европи у периоду од 1990. до 2035.9

Потрошња

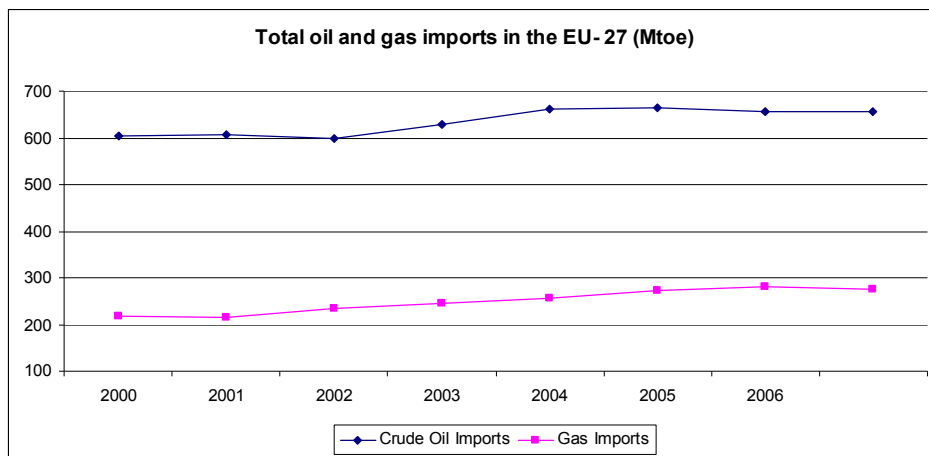
Потрошња енергије у ЕУ у 2007. години била је 1836 милиона тона или 15% од укупне светске потрошње. У периоду од 1990. до 2007. године присутан је константан раст потрошње од 8,7%.

Будући тренд потрошње такође ће бити узлазни, са растом укупног увоза енергије и падом производње у ЕУ (слика 5). Доминантан извор енергије у ЕУ је нафта са 36%, али је у протеклој декади присутан тренд раста удела потрошње природног гаса који данас представља 24% укупне потрошње. Повећање удела гаса у потрошњи дошло је као резултат смањења коришћења угља као највећег загађивача.

Употреба угља регулисана је директивом Европске комисије (*European Commission Directive 2001/80/EC*) којом је наложено да сви генератори од 50 и више мегавата погоњени угљем морају да промене технологију како би смањили емисију штетних гасова или да буду затворени. Такође, један од важних узрока смањења употребе угља је пораст коришћења гаса из Русије, Норвешке и Алжира кроз гасоводе као и употреба течног нафтног гаса из Нигерије.

Нуклеарна енергија тренутно обезбеђује 14% укупне потрошње. Неке европске земље се противе употреби нуклеарне енергије због могућих инцидентата, али разговори који су у току требало би да доведу до обнове употребе овог извора. Међутим, дешавања око земљотреса у Јапану поставиће и питање безбедности ових постројења. Обновљива енергија сачињава 9,2% потрошње ЕУ са највећим уделом употребе био масе, отпада, хидроенергије и енергије ветра.

⁹ EIA, *International Energy Statistics database* http://www.eia.doe.gov/oiarf/ieo/nat_gas.html.

Слика 5 – Укупан увоз нафте и гаса у ЕУ¹⁰

Европска комисија усвојила је Европски енергетски стратешки технолошки план (*European Strategy Energy Technology Plan – SET Plan*) који дефинише ефикасну политику смањења емисије гасова и ефикасне енергетске технологије. Ова политика има за циљ трансформацију комплетног енергетског система са далекосежним импликацијама на то како се обезбеђује, производи, транспортује, продаје и користи енергија.¹¹

Важно је напоменути да је примена европских регулаторних усмерења у домену енергетске ефикасности довела до значајних резултата. Као поређење, САД троше 7,55 тона енергената по глави становника за разлику од ЕУ која троши 3,6 тоне. Ипак, треба предузети још доста тога како би се достигао постављени циљ и повећала енергетска ефикасност од 20% до 2020. године.¹²

Политика Европске комисије у енергетском сектору

Упркос напорима Европске комисије (ЕК), унутрашње тржиште енергије је још увек фрагментисано. Земље чланице имају различите националне законе и праксу са веома много баријера у односу на отворену и фер конкуренцију у овом сектору. Данас, дефакто, многе националне компаније имају монопол у земљама чланицама и веома снажно штите овакав свој положај. Оваква позиција за њих је погодна, јер имају неограничен приступ тржишту, али директно погађа енергетску политику. Такође, многе чланице регулишу цене енергената упркос многим прописима ЕК који третирају ову материју.

¹⁰ Европска комисија, Генерални директорат за енергију и транспорт, http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=KOAB10001.

¹¹ Европска комисија, *European Strategy Energy Technology Plan - SET Plan Towards a low carbon future*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2010, стр. 1.

¹² Idem.

Често не постоји заједнички наступ према трећој страни, посебно у преговорима са снабдевачима енергије. На пример, Русија закључује билатералне аранжмане са чланицама ЕУ, што често има за последицу цене енергената које су без разлога драстично различите. Руски гас пролази кроз Украјину, Словачку и Чешку и завршава у Немачкој која плаћа најнижу цену (изузимајући Украјину), иако су транспортни трошкови на крају гасовода свакако највећи. Земље чланице често постављају питање цене гаса, нарочито земље које сматрају да су жртве руске политике. Карактеристичан пример је Литванија која плаћа 30% већу цену гаса од Немачке, иако је цена транспорта много нижа.

Тржиште електричне енергије и гаса још увек није јединствено. Европска комисија има задатак да спроведе у дело заједничко преговарање око цена енергената, као и да уједини енергетско тржиште. Овај процес налази се на самом почетку, али су руководства земаља чланица препознала значај заједничког енергетског тржишта, те су с тим у вези дала пуну подршку напорима ЕК.

Један од последњих докумената ЕК је „Енергија 2020 – Стратегија за конкурентан, одржив и безбедан енергетски сектор“. Овај документ даје оквир који дефинише шта се очекује од европског енергетског сектора. Ова стратегија укључује централне циљеве енергетске политике који су дефинисани Лисабонским споразумом, као што су безбедност снабдевања, конкурентност и одрживост.¹³ Нова енергетска стратегија фокусира се на следећих пет приоритетних циљева:

- достизање енергетски ефикасне Европе;
- изградња интегрисаног паневропског тржишта енергије;
- достизање највишег нивоа енергетске безбедности потрошача;
- проширење и ојачање европског вођства у технологијама и иновацијама у оквиру енергетике;
- јачање спољашње димензије европског тржишта енергије.

Иако се у многим сегментима преклапају и уско су повезани, сваки од ових приоритетних циљева захтева развој сопствене стратегије имплементације. На пример, енергетска ефикасност треба да буде унапређена за 20% до 2020. године, али достизање овог приоритета немогуће је без комбинованих мера штедње енергије у сектору производње, транспорта и потрошње, посебно.

У погледу често истицаног циља за диверзификацију добављача енергије, ЕУ је отпочела са низом иницијатива због несигурности снабдевања енергентима из Русије који се транспортују кроз треће земље (Белорусија и Украјина), као и могућност да Русија употреби своје ресурсе као средство политике. Транспорт угљоводоника из Каспијског басена (Азербејџан, Казахстан и Туркменистан) на запад у последње време је добио на значају. Европа увози нафту, обилазећи Русију, директно из Каспијског басена коришћењем нафтовода Баку – Тбилиси – Кејхан. Међутим, Европа данас из наведеног басена гас може да увози само користећи гасоводе који пролазе кроз територију Руске Федерације. Гаспром има пун монопол над гасоводима који воде из овог региона. Овакав баланс снага у региону омогућава Кремљу моћну политичку полуку у односима са добављачима из Каспијског басена, као и потрошачима који се снабдевају у овом региону. Такође, Гаспром обезбеђује и високе профите за коришћење транспортних капацитета у висини од 160 \$ за 1.000 m³.¹⁴

¹³ Европска комисија, Energy 2020 A strategy for competitive, sustainable and secure energy, Brussels, 10.11.2010, pp 6.

¹⁴ Katinka Barysch, Turkey's role in European energy security, Centre for European Reform Essays, December 2007, p. 4.

Потреба побољшања поузданости снабдевања и енергетске безбедности ЕУ је условила планирање отварања јужног гасног коридора. Планирани коридор се састоји из три дела: Транскаспijski гасовод (пројекат предвиђа испоруку природног гаса из Казахстана и Туркменистана у Азербејџан), Баку – Тбилиси – Ерзурум (из Азербејџана преко Грузије у Турску) и „Набуко“ (од турске територије, преко Бугарске, Румуније, Мађарске у Аустрију).

Пројекат „Набуко“ покренут је у 2002. години, када је наручена студија о изводљивости, да би 28. јуна 2005. године био потписан споразум о заједничком улагању од стране партнера у пројекту ОМВ (Аустрија која ће управљати конзорцијум), МОЛ (Мађарска), Трансгаз (Румунија), Бугарски енергетски холдинг (Бугарска), Ботас (Турска) и РВЕ (Немачка). Овај амбициозни почетак уследио је након вишегодишњих одлагања због проблема са транзитним споразумима и недостатка довољних количина гаса да напуни гасовод. На крају, 13. јула 2009. године ЕУ и Турска потписале су споразум о транзиту за гасовод „Набуко“. Почетак радова био је планиран за крај 2011. године, а прва испорука гаса за крај 2014. године. Имајући у виду тренутно стање, овај пројекат ће у догледној будућности остати на нивоу одрађене студије о изводљивости.

Без обзира на то што ће енергетска безбедност Европе бити унапређена диверзификацијом и окретањем другим правцима, само повећање броја земаља снабдевача и изградња других, алтернативних путева снабдевања, представља намеру ЕУ да парира Русији у успостављању потпуне доминације у енергетском сектору на постсовјетском простору.

У том смислу, значајна је улога организација као што је ГУАМ (GUAM¹⁵), која може да буде активни учесник на европском тржишту енергената. Велики енергетски пројекат ове организације је „Бели ток“, украјинска идеја да се диверзификује снабдевање енергијом Европе и Украјине и смањи зависност од Русије. Према планираном концепту овај гасовод треба да прође дуж евроазијског нафтног коридора, заобилазећи Русију, односно од Азербејџана до грузијске луке Супса, а затим преко Црног мора до Украјине и даље ка ЕУ.

Са геополитичког становишта, изградња енергетског транспортног коридора од истока ка западу, обилазећи Русију, према Бриселу ће:

- диверзификовати снабдевање енергијом, смањити зависност ЕУ од Русије и на тај начин обезбедити енергетску безбедност;
- демонтирати енергетски транспортни систем бившег Совјетског Савеза који даје Русији стратешку контролу над извозом енергетских ресурса из региона централне Азије;
- омогућити земљама које траже алтернативне путеве за транспорт својих енергената у ЕУ правцима који не зависе од воље Русије;
- успоставити контролу над ресурсима угљоводоника у Каспијском басену и онемогућити руску контролу над њима;
- успоставити геополитички плурализам и независност (од Русије) новим независним државама бившег СССР-а.

¹⁵ Организација за демократију и економски развој GUAM је регионална организација Грузије, Украјине, Азербејџана и Молдавије, чији је циљ: сарадња, промоција демократских вредности, осигурање стабилног развоја и унапређење међународне и регионалне безбедности.

Имплементација пројеката ЕУ, као што је „Набуко“, који је пројектован са капацитетом од 30 милијарди м³ гаса годишње, представља сложен изазов за националне интересе Русије у односу на Европу и значајно утиче на руску спољну политику и иностране привредне активности.

С друге стране, ЕУ је углавном фокусирана на југоисток ради делимичне диверзификације снабдевања из Каспијског басена и добављачима који до сада нису традиционално учествовали у снабдевању ЕУ енергентима. Ипак, овај пројекат вероватно неће донети очекиване резултате с обзиром на то да Каспијски басен располаже са само 4–5% светских резерви гаса.

На крају ове кратке анализе енергетског сектора ЕУ треба истаћи да је енергетска безбедност веома важан елемент укупних напора Европске комисије за обезбеђење укупне безбедности и стабилних услова за економски опоравак и привредни раст.

Нове чланице ушле су у савез са енергетским структурама које су претежно ослонене на руске природне ресурсе. Мрежа саобраћајница нафте и гаса је практично из периода хладног рата. Међутим, у последњих неколико година уложено је много напора да се уједини енергетско тржиште ЕУ, што ће довести до повећања еластичности и отпорности на опасности од краткотрајних поремећаја у снабдевању енергијом. Међутим, главне слабости ЕУ у овом сегменту су првенствено постепени пад у производњи енергије, посебно у Великој Британији и неслагања на енергетском тржишту. Такође, како је истакнуто у документима Европске комисије, у наредних 10 година потребна су улагања од 1000 милијарди €, у свим карикама енергетског сектора, како би се осигурала диверзификација постојећих енергетских извора и заменила застарела опрема.

Руски енергетски ресурси – развој и енергетска политика

Русија је највећи произвођач нафте у свету, а тренутно је други највећи произвођач природног гаса. Руска производња нафте чини 12,1% светске производње и 11,6% извоза на светском тржишту. Енергетски комплекс изграђен је, углавном, на основу хладноратовске поделе. У овим условима, Источна Европа била је и још увек готово у потпуности зависи од производње и транспорта угљоводоника са истока. Такође, у земљама Кавказа, посебно државама бившег СССР-а, тесно су увезане у заједнички систем производње и транспорта угљоводоника.

Нафта

После пада производње нафте током деведесетих, опоравак је почео 2000. године, тако да је у јуну 2006. године производња достигла постсовјетски максимум од 9,7 милиона барела дневно. Руски извоз више од 7 милиона барела нафте дневно углавном је усмерен на европско тржиште, а домаћа потрошња у просеку износи око 2,6 милиона барела дневно.

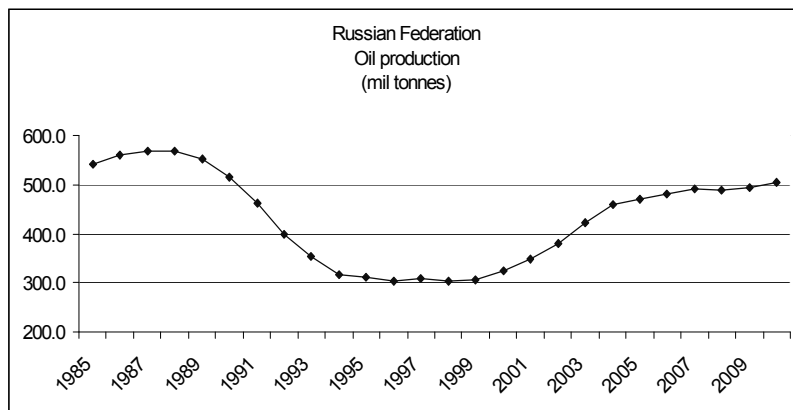
Током совјетске ере лакодоступна налазишта експлоатисана су тако да су постепено исцрпљена. Због тога је Русија приморана да крене у експлоатацију на мање издашним удаљеним налазиштима, што знатно поскупљује производњу и захтева скупљу

технологију. Већи део производње нафте налази се у западном Сибиру и на нафтним пољима Приобское, Приразломное, Мамонтовское, Малобаликское и Сургут.

У блиској будућности очекује се почетак производње нафте у Сахалинској групи нафтних поља на Далеком истоку. Такође, на дужи рок се очекује јачање важности резерви у источном Сибиру, Каспијском мору и на Сахалину. У овим регионима укључене су и међународне нафтне компаније, као што су Еконмобил, Шел и Бритш петролеум. Ипак, већим делом производње нафте доминирају домаће компаније.

Након распада Совјетског Савеза, а након почетка приватизације, дошло је писања власништва над нафтном индустријом од стране неколико руских тајкуна. Производња је забележила драматичан пад (слика 6), а потпуни опоравак отпочео је тек са доласком Владимира Путина и након реформе енергетског сектора. Међутим, није само Путиново руковођење ојачало руски енергетски сектор; цена нафте је овај опоравак учинила још бржим. Од 1999. године цене нафте су порасле са 27 долара по барелу на око 100 долара у 2007. години. Раст цена и повећања буџетских прихода обезбедили су снажан подстицај енергетском сектору и руској привреди у целини. Добро је позната чињеница да сваки долар преко цене нафте од 26 долара по барелу доноси милијарду долара у државни буџет.

Почетком Путинове ере кратко време је руски енергетски сектор био отворен за стране инвестиције, тако да је Бритиш петролеум са руском фирмом ТНК формирао БП/ТНК конзорцијум који је постао један од највећих произвођача нафте у земљи. Након преузимања фирме „Јукоѕ“, државна компанија „Роснефт“ почела је да доминира у производњи црног злата у Русији. Након доношења одговарајућих уредби Владе Руске Федерације, остављена је могућност страних инвестиција у нафтну индустрију Русије, али само кроз сарадњу и заједничка улагања са домаћим фирмама, углавном са фирмом „Роснефт“.



Слика 6 – Производња нафте Руске Федерације¹⁶

(Извор: BP Statistical Review of World Energy 2010)

¹⁶ Сходно публикацији *the BP Statistical Review of World Energy*, Русија располаже резервама нафте од око 60 милијарди барела, од којих је већина лоцирана у западном Сибиру, на Уралу и средишњем сибирском платоу.

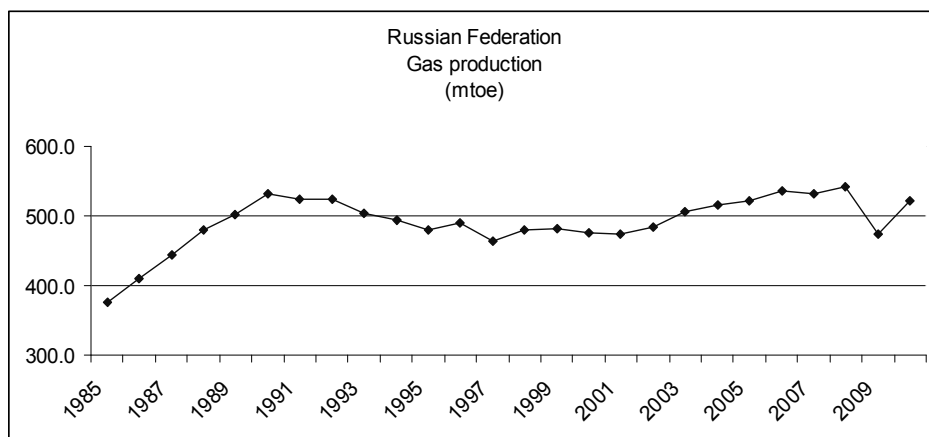
Природни гас

Статистички преглед светске енергетике Бритиш Петролеума¹⁷ показује да Русија има највеће светске резерве природног гаса од око 44 трилиона кубних метара. Ове резерве чине 24% укупних светских доказаних резерви и углавном се налазе у Сибиру. Поља Јамбург, Уренгој и Медвежје садрже око 45% руских резерви гаса.

Значајне резерве такође се налазе у северној Русији. Упркос чињеници да је светска економска криза довела до краткорочног пада, може се рећи да је производња гаса у Русији углавном стабилна у протеклих десет година (слика 7).

У протеклој деценији гасни сектор постао је од стратешког значаја за Русију. Руски гасни гигант Гаспром је у последњих неколико година проширио своје присуство у земљи и иностранству. Сада је то неприкосновени домаћи лидер руског гасног сектора уз учешће од 94%. На глобалном нивоу компанија је власник 25% потврђених резерви гаса и 16% светске производње. Капацитети за транспорт гаса у Русији су такође у власништву Гаспрома и, у складу са савезним законом „О извозу гаса“, ова компанија једина има право на извоз гаса. Такође, сви гасоводи који воде из Каспијског региона су у рукама овог гиганта, тако да он има потпуни монопол на транспорт енергије у Европу.

Значај ове компаније за Русију види се из изјаве руског председника Дмитрија Медведева од 27. маја 2008. године када је рекао да око 20% прихода федералног буџета долази од Гаспрома, чија је капитализација од 2000. године повећана 46 пута. Медведев је описао улогу компаније као „пример“ како руске компаније треба да послују.



Слика 7 – Производња руског гаса¹⁸

¹⁷ British Petroleum, *BP Statistical Review of World Energy*, June 2010, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf.

¹⁸ British Petroleum <http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9023759&contentId=7044108>.

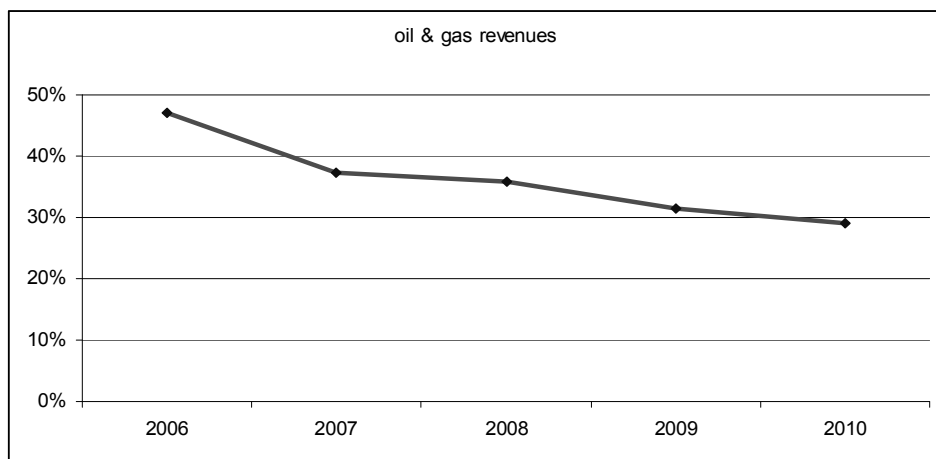
Енергетска политика Русије

Глобална природа енергетских проблема и њихово све веће политизовање, као и утицајне позиције Русије у светском енергетском сектору одредили су енергетски фактор као један од основних елемената руске дипломатије. Према тој стратегији, главни задаци дипломатије су подршка интересима руских компанија у иностранству и активни дијалог о енергији са међународним партнерима, међу којима је Европска унија. Међутим, један од приоритета у односу на инострана тржишта су мере за смањење ризика транспорта енергената, укључујући и даљи развој и унапређење транспортне инфраструктуре која ће омогућити безбедан извоз у европске земље и Заједницу Независних Држава (ЗНД). Такође се процењује да ће обим извоза у европске земље неминовно бити смањен на рачун диверзификације потрошача у правцу источних тржишта енергије, као што су Кина, Јапан, Јужна Кореја и земље Пацифика - азијски регион.

Главни правци будућег развоја енергетског комплекса, које дефинише „Енергетска стратегија Русије до 2020” су:

1. Прелазак на иновативни и ефикасан енергетски развој.
2. Промене у структури и обиму производње енергије.
3. Стварање конкурентног тржишта.
4. Интеграција у глобални енергетски систем.

Такође, један од циљева енергетске стратегије Русије јесте да се смањи зависност од прихода који се добијају продајом енергената. Одређени резултати у овој области су већ постигнути (слика 8), међутим, Русија мора да реструктурира своју економију како би се обезбедила дугорочна економска стабилност.



Слика 8 – Зависност буџета Руске Федерације од прихода од продаје нафте и гаса¹⁹

¹⁹ Russian Ministry of Finance, http://www.minfin.ru/ru/budget/federal_budget/08-10/.

Европа традиционално заузима водећу позицију у руској трговини енергента. Због јединствене географске и геополитичке позиције, проблем транзита енергената је од посебног значаја, јер укупан систем руског извоза на главна тржишта зависи од транспорта кроз треће земље. Ова чињеница дефинише и зада-так да се обезбеди несметано снабдевање потрошача у Западној Европи руским енергентима.

Ради побољшања снабдевања енергијом ЕУ, Русија мора да развије и спроведе широк спектар политичких одлука и иницијатива у области енергетике упоредо са развојем нових транспортних капацитета – гасовода. Жеља Русије да се обезбде нови путеви транспорта нафте и гаса у ЕУ, заобилазећи Украјину, што је разумљиво, јер више праваца омогућава да ова важна индустријска грана Руске Федерације не зависи од расположења транзитне земље.

Руски природни гас долази у Европу кроз 12 гасовода. Три од њих су директни (ка Финској, Естонији и Летонији), четири иду преко Белорусије (даље ка Литванији и Пољској) и пет преко Украјине (даље ка Словачкој, Румунији, Мађарској и Пољској). У 2010. години финализована је изградња гасовода „Северни ток“. Овим гасоводом заједнички управља Норд Стрим АГ конзорцијум који је у власништву више компанија из различитих земаља и то руског Гаспрома (51% акција), немачких БАСФ (20% акција) и ЕОН (20% акција) и холандске НВ Недерланд Гасуније (9% акција). Капацитет гасовода је 55 милијарди м³ природног гаса годишње. Завршетак овог пројекта омогућио је да Русија отпочне са решавањем проблема диверзификације извозних гасних капацитета. Поред тога, нови гасовод је проширио капацитете за снабдевање Европе и имплементацију обавеза Русије на основу до сада закључених дугорочних уговора о снабдевању природним гасом.

Други пројекат је гасовод Јужни ток који ће бити изграђен и управљан од стране бројних компанија, али ће главни акционари бити Гаспром и италијански Ени. Јужни ток ће кренути из Новоросијска у Русији, испод Црног мора до бугарске луке Варна, а затим ће бити подељен у два крака. Први огранак ће пролазити кроз Србију и Мађарску до Аустрије, а други преко Грчке завршити у јужној Италији. Његов капацитет биће око 60 милијарди м³ природног гаса годишње. Све земље кроз које ће гасовод проћи веома су заинтересоване за овај пројекат због жеље да се избегну ризици као што су несташице гаса током гасног спора између Русије и Украјине 2006. и 2008. године.

Главни циљ пројеката изградње Северног и Јужног тока јесте да обезбеди директну комуникацију између руских ценовода Уренгој – Помари – Узгород и Јамал – Европа са ЕУ, заобилазећи територију Украјине. За излазак у азијско-пацифички регион Русија ће градити гасовод и нафтовод „Источни Сибир – Тихи океан“ који ће повезивати нафтна и гасна поља западног и источног Сибира и лука у приморском рејону Русије на истоку. Имплементација наведених пројеката пружиће прилику да се истовремено реше два најважнија геоекономска и геополитичка циља: обезбедити излаз за руску сирову нафту на растућем тржишту Азије и пацифички регион и да се смањи зависност од главног купца енергената – ЕУ.

Односи Европске уније и Русије у домену енергетске безбедности

Односи између ЕУ и Русије развијају се у многим областима. Велики број европских компанија има велика улагања у Русији, док је на другој страни руски капитал све присутнији у Западној Европи. Значај Русије као енергетског добављача за ЕУ је добро познат, али је потребно нагласити да је ЕУ такође и највећи страни инвеститор²⁰ у Руској Федерацији. Односи између два партнера су на много начина сложени и формирају се од преговарања о ценама енергената до заједничких улагања. Улагање у енергетику започето је осамдесетих година прошлог века, када је група немачких банака, а касније и банака из Француске, Италије и Јапана, приста-ла да одобри Русији 3,4 милијарде марака кредита за компресорске станице и другу неопходну опрему за трансконтинентални гасни транспортни систем Западни Сибир – Западна Европа. Упркос чињеници да је ова идеја наишла на јак отпор, нарочито у оквиру америчке администрације, потписани су уговори са добављачима опреме из Француске, Велике Британије, Немачке и Јапана. Пројекат је завршен 1984. године званичном свечаношћу отварања гасовода у Француској.

Дијалог између ЕУ и Русије интензивирао је током последње две деценије са циљем да се координирају заједнички интереси и циљеви. Обе стране подржавају овај дијалог који је дао значајне резултате, пре свега на заједничким пројектима, транспарентности, у енергетској политици и свакако енергетској безбедности.

Институционализација ових односа почела је 1999. године завршетком и потписивањем Споразума о партнерству и сарадњи који се односи на више области у енергетском сектору. Међутим, то је био званични почетак сарадње која је донела користи у области менаџмента и регулаторних аката и промовисао модернизацију инфраструктуре, повећање ефикасности и смањење утицаја производње енергије на животну средину. Други важан сегмент Споразума о партнерству и сарадњи представља дефинисање узајамних улагања, трговине, као и промовисање складних економских односа између ЕУ и Русије.

Други део односа развија се у оквиру ЕУ – Русија, енергетског дијалога који је почео на самиту у Паризу у октобру 2000. године. Главни циљеви овог форума су постизање узајамног поверења, транспарентности, превазилажење препрека за улагања у енергетски сектор и обезбеђење безбедности. Очигледно је да је интерес обе стране да кроз стални контакт управљају проблемима који се јављају због формиране узајамне зависности.

Много пута у прошлости Европа и САД оптуживали су Русију да користи природне ресурсе као инструмент политике у односима са Грузијом, Украјином и другим државама. Од 1991. године било је 55 енергетских инцидената, од чега је више од 30 имало политичку позадину. Са друге стране, Руски званичници подсећају да и на врхунцу хладног рата Совјетски Савез никада није прекинуо снабдевање Европе енергијом. Они, такође, криве ЕУ и САД за примену дуплих стандарда у односу на примену тржишних принципа, јер се тражи да Русија обезбеди испоруку нафте и гаса за постсовјетске државе испод тржишне цене.

²⁰ До септембра 2007. године преко 80% директних страних инвестиција у Русију потицало је од 8 најзначајнијих ЕУ инвеститора - http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication10969_en.pdf

Међутим, забринутост у ЕУ је драматично порасла после прекида испорука гаса у Украјину 2009. године. Решење овог проблема нађено је у тројним преговорима између ЕУ, Русије и Украјине, како би се уклониле све евентуалне несугласице око транспорта и цене руског гаса. Још једну такву кризу ЕУ не би смела да дозволи јер су претходне нанеле велике штете привреди и довеле у опасност енергетску одрживост система. Украјина је и даље важан фактор у тим односима, јер и даље држи власништво над гасном инфраструктуром у земљи и на тај начин још увек има полуге за обезбеђење своје енергетске безбедности.

Иако ће изградња гасовода Јужни ток и (или) „Набука“ уклонити забринутост Русије и ЕУ око транспорта гаса то ће иницирати други проблем. Наиме, капацитет гасовода кроз Украјину ка ЕУ је између 80 и 100 милијарди м³. Према најновијим проценама, Јужни ток би требало да обезбеди око 63 милијарде м³ што са додатних 31 милијардом м³ које може да обезбеди „Набуко“ очигледно гура Украјину у пуну енергетску и политичку зависност од Русије.

Званична понуда украјинског председника да Русија и ЕУ одустану од изградње Јужног тока наишла је на зид ћутања, тако да се може очекивати одговарајући одговор Организације ГУАМ кроз даљи развој пројекта који ће бити у стању да гарантује енергетску безбедност и, што је још важније, политичку независност Украјине.

Остала питања која муче ЕУ су техничке могућности руског енергетског сектора да испоручи довољне количине гаса. Кристијан Клијенту, директор енергетског дијалога ЕУ–Русија проценио је да ће до 2020. године потребе ЕУ за увозом гаса порастати за око 200 милиона метричких тона гаса годишње, што неће моћи да буде покривено планираним проширењем производње гаса у Русији од око 50 милиона метричких тона годишње. То указује да се будући јаз између понуде и потражње не може покривати само увозом из Русије, што би могло да буде озбиљан проблем за Европу.

У догледној будућности Русија планира да уравни тежи испоруке енергената ка Западу у корист источног правца. Руски национални интерес је да диверзификује потрошаче својих енергената. На тај начин Русија може да смањи зависност, потенцијалне ризике и да отвори нова тржишта. Недавна изјава Путина представницима ЕУ²¹ је можда сигнал да Кремљ планира другачију политику од оне изнете у концепту. Наравно, ова изјава је одговор на постављање бројних препрека за изградњу гасних коридора. Ипак, остаје питање шта ЕУ може да уради ако Руси одустану од даљих улагања ка западу и сва та средства усмере ка истоку?

Данас и Русија и ЕУ покушавају да нађу нове алтернативне правце за функционисање енергетског сектора. Ипак, међусобна повезаност и међузависност је тако велика да је у будућности нереално очекивати велике промене у односима два партнера. Европски планови да диверзификује снабдевање енергијом кроз изградњу гасовода „Набуко“ у догледној будућности неће моћи да формирају адекватну алтернативу руском гасу. „Русија ће остати најважнији европски снабдевач гасом због географије, инфраструктуре, ресурса и досадашње праксе да буде сигуран снабдевач током протеклих деценија“.²² Удео руских угљоводоника у енергетском балансу ЕУ ће у наредних 20–25 година бити и остати у константном порасту.

²¹ „Реците нам ако не желите наш гас и ми ћемо наш новац да усмеримо на изградњу гасовода ка истоку и изградњу фабрика за ТНГ“.

²² Malcolm Brinded, Upstream International Royal Dutch Shell, *10th Anniversary EU-Russia Energy Dialogue*, speech, Brussels, 2010, http://www-static.shell.com/static/media/downloads/speeches/brinded_brussels_22112010.pdf.

Закључак

Светске резерве енергије опадају, што има за последицу раст интересовања за обезбеђивање енергетске безбедности. Светско тржиште угљоводоника у наредној деценији ће проћи кроз период нестабилности и даљи раст цена. Многи стручњаци сматрају, а досадашњи резултати добијени технологијом хоризонталног бушења су потврдили, да постоје велике резерве енергије која је доступна само уз употребу веома скупе технологије и, самим тим, по високој цени. Пораст употребе течног природног гаса (ТПГ) и његова независност од прескупих и габаритних гасовода свакако ће знатно утицати на светско тржиште гаса.

Данас су највећи потрошачи енергије у свету САД и ЕУ, као и растуће азијско тржиште. У овим земљама и регионима забележено је највеће загађење животне средине које додатно компликује однос свих актера у сектору енергетике. Међутим, резерве енергије су распоређене широм света на начин да свака регија има своје изворе. Резерве енергије у Русији и Северној Африци дозвољавају, због њиховог капацитета, дугорочно снабдевање Европе. Међутим, енергетска безбедност не може се постићи само кроз обезбеђивање ресурса већ мора увек узети у обзир сигурност снабдевања енергијом. Врло често региони богати угљоводоникима налазе се у области политичке и социјалне нестабилности. Принцип глобалности енергетске безбедности свакако долази до изражаја, јер било каква дестабилизација у енергетском снабдевању неминовно доводи до дестабилизације тржишта енергије. Недавни догађаји у Египту, Либији и Сирији практично су одмах изазвали кризу и скок цена енергената не само у директно угроженим областима већ и у целом свету.

Европска унија је уложила и улаже велике напоре у енергетски сектор. С једне стране, она се бори са све већом потрошњом, а са друге стране покушава да превазиђе смањење производње енергије. Расте енергетска зависност од Русије, као и од других добављача. Међутим, код забринутости око загађења животне средине не може бити компромиса. Дефинисана је потреба за постепени прелазак на обновљиве изворе енергије који омогућавају смањење емисије штетних гасова. Одустајање од чврстих горива, због познате штетности по животну средину, регулисана је директивама Европске комисије. Већина чланова су у процесу транзиције, али је темпо замене традиционалних термоелектрана са обновљивим изворима спор. Циљеви постављени у овој области тешко да ће бити достигнути у предвиђеном периоду, а посебно због свеprisутне глобалне економске кризе. Као што је већ поменуто, повећање коришћења природног гаса, као еколошки прихватљивог горива у таквим околностима, додатно добија на значају.

Што се тиче односа ЕУ–Русија, европске земље су често у прошлости излазиле са различитим ставовима у бројним приликама, што је увек ишло у корист погоршања, а не решавања проблема. Неке европске земље, као што су Немачка и Италија, имају значајан удео у увозу гаса из Русије. Међутим, њихова основна оријентација је на билатералним споразумима са Русијом на штету европског јединства, а упркос чињеници да су то земље које су главни покретачи европског уједињења.

У последњих неколико година Гаспром је склопио појединачне или заједничке уговоре у великим пројектима са компанијама Ени (Италија), Газ де Франс (Француска), Гасјуни (Холандија), БАСФ (Немачка), Е. ОН Рургас (Немачка). Очајнички тражећи приступ енергији и, наравно, профит, европске компаније играју једне против других

како би добиле боље услове и бенефиције. Ако нека компанија не жели да прихвати правила Москве, конкурентске фирме ће брзо пристати на те услове, остављајући прву компанију без ичега. Иако не постоји ништа вечно осим интереса, економска и енергетска међузависност снажно утиче на енергетску политику ЕУ, јер смањује могућност утицаја и подршке кључним циљевима прокламованим у документима Уније, а самим тим и на укупну позицију и независност енергетског сектора ЕУ.

С једне стране, позиција Кремља изгледа јасно – преко енергетског сектора Москва има гарантовану зараду без које би социјални елемент у Русији био доведен у питање. Зависност Москве од прихода добијених продајом енергената је тешкоћа за Кремљ, али је то карта на коју ће ЕУ увек играти. Због тога је један од циљева енергетске политике Москве диверзификација потрошача енергената, али и смањење зависности од прихода од продаје енергената. Сваки позитиван развој позиције Русије у овој области довешће до тврђе преговарачке позиције у односу на Европу.

Дубока међузависност ова два играча је очигледна и на крају доноси стабилност. Европска унија нема алтернативу него да се приближи Русији и држи је у јаком загрљају, не само због садашњих односа на енергетским тржиштима, већ, пре свега, због будуће користи када се снабдевање енергијом у свету додатно смањи и изазове сукоб и борбу за преостале угљоводонике. Наравно да је диверзификација пожељна и уколико дође до реализације пројекта „Набуко“, руски гасни монопол биће ограничен. Али, још важније за земље ЕУ је изградња заједничке енергетске мреже и складишта широм континента. Завршетак заједничке енергетске мреже ограничио би утицај на потрошаче широм Европе у случају прекида снабдевања гасом. Такође, заједничко енергетско тржиште превазићиће проблем неједнаких цена гаса за различите потрошаче у ЕУ.

Способност Русије да испуни своје обавезе преузете дугорочним уговорима за снабдевање гасом може бити дугорочна основа за забринутост, те су због тога потребни дијалог и заједнички пројекти са руском страном у правцу повећања капацитета производње и транспорта. Пројекат Јамал је започео и званичници Гаспрома тврде да се развија у складу са утврђеном планом. Реализација таквог мегапројекта за предузећа средње економске способности је неизводљив подухват, тако да је величина компаније Гаспром у овом пројекту и гарант да ће бити спроведен.

С обзиром на смањење домаће производње у ЕУ и процену раста потрошње, очекује се повећање тражње за гасом. Капацитет данашњих добављача гаса мора да се повећа за 75 милијарди кубних метара гаса годишње, што ће бити прави изазов. Недавни немири у арапском свету још једном су нагласили осетљивост светског енергетског тржишта. Конфликт у Либији прекинуо је извоз у Европу 10 милијарди кубних метара гаса. Међутим, ако се сукоб појави у Алжиру, губитак би могао порастати на око 50 милијарди кубних метара гаса годишње. Поред тога, земљотрес у Јапану и катастрофа у Фукушими поново су покренули дебату у ЕУ да постепено одустане од нуклеарне енергије и угаси део већ изграђених електрана, што ће довести до даљег повећања потражње за гасом. Дакле, повећање извозног капацитета Русије је од суштинског значаја за покривање тренутног и даљег дефицита гаса. Међутим, са актуелним кретањима у области неконвенционалних извора гаса и ТНГ ће од Русије захтевати већу поузданост у снабдевању, па ће самим тим доћи до веће енергетске безбедности ЕУ.

Коначно, може ли Русија да буде поуздан партнер? Прво, у погледу расположивих ресурса, Русија има највеће резерве природног гаса и око 5% резерви сирове нафте и у том погледу може да буде поуздан снабдевач енергијом ЕУ. Друго, што се тиче забринутости око недовољног улагања у сектор производње, на основу темпа данашњег развоја нових гасних поља у Русији може се закључити да ће Русија наставити да буде спремна да одговори свим потребама ЕУ у догледној будућности. Наравно, Москва ће бити поуздан партнер само у дугорочним уговорима, јер они омогућавају извођење потребних великих инвестиција на свим нивоима производње и транспорта енергије. Треће, с обзиром на то да смо у недавној прошлости били сведоци великих прекида у снабдевању енергијом, у интересу и ЕУ и Русије је да се трећа страна у ланцу транспорта гаса искључи. То се може постићи само диверзификацијом праваца транспорта гаса. Завршетак свих планираних гасовода у том погледу је од великог значаја за обе стране. И, четврто, ЕУ мора да спроведе јединствену енергетску политику. Билатерални аранжмани држава чланица одражавају нејединство које Русија вешто користи како би спровела своју доминацију у енергетском сектору и врло често даје Кремљу могућност за политички утицај. Да би се обезбедила сигурност снабдевања мора бити усвојен принцип деполитизације енергетског сектора кроз имплементацију директива Европске комисије од стране свих држава чланица. На крају, корисно је напоменути да Европска комисија мора да наметне правила у области енергетике свим чланицама и само тада ће Русија постати и остати поуздан партнер у области енергетике свом најближем суседу и највећем трговинском партнеру – Европској унији.

Литература

Књиге

1. Aalto, P.: *"The EU-Russian energy dialogue: Europe's future energy security"*, Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2008.
2. Balmaceda, M.: *On The Edge: Ukrainian – Central European – Russian Security Triangle*. Budapest: Central European University Press, 2000.
3. Pinder, J. and Shishkov, Y.: *The EU and Russia – The Promise of Partnership*. London: The Federal Trust, 2002.
4. Smith, K.: *"Russia and European Energy Security Divide and Dominate"*. Washington: Center for Strategic and International Studies, 2008.
5. The Emirates Center for Strategic Studies and Research, *"The Future of Natural Gas in the World Energy Market"*, Abu Dhabi, UAE, 2001.
6. Youngs, R.: *Energy Security – Europe's New Foreign Policy Challenge*, Oxon: Routledge, 2009.
7. Каныгин Пётр Сергеевич: „Энергетическая безопасность Евросоюза и интересы России“, 2007.

Извештаји

1. British Petroleum. *"BP Statistical Review of World Energy – June 2010"*. BP, <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6929&contentId=7044622>, 2011.

2. Chun, Hongchan. "Russia's energy diplomacy toward Europe and Northeast Asia: a comparative study". Busan, South Korea: Pusan National University, 2008.
3. European Commission. "Statistical pocketbook 2010". Brussels: Directorate-General for Energy and Transport, http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/statistics_en.htm, 2010.
4. European Commission. "Trends to 2030 – Update 2009". Brussels: European Commission Directorate-General for Energy in collaboration with Climate Action DG and Mobility and Transport DG, 2010.
5. European Commission Eurostat. "Energy Balance Sheets 2006–2007". Brussels: Eurostat Statistical Books, 2009.
6. Government of the Russian Federation. „ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ РОССИИ на период до 2030 года“ (Russian Energy Strategy for the period up to 2030). Moscow 13 November 2009.
7. Government of the Russian Federation. "ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ РОССИИ на период до 2020 года" (Russian Energy Strategy for the period up to 2020). Moscow 28 August 2009.
8. International Energy Agency. "World Energy Outlook 2009". IEA: <http://www.iea.org/publications/index.asp>, 2010.
9. Piebalgs, Andris and Shmatko, Sergey. "The Energy Dialogue EU – Russia: The Tenth Progress Report". Moscow, 2009.
10. The Ecology Foundation. "Energy Security – Ireland on the Edge". Dublin, 2010.

Документи

1. Commission of the European Communities. "GREEN PAPER – A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy". Brussels: EC, 2006.
2. Commission of the European Communities. "A EUROPEAN STRATEGIC ENERGY TECHNOLOGY PLAN – Towards a low carbon future". Brussels: EC, 2007.
3. European Commission, "Towards a European strategy for the Security of energy Supply", Brussels, 2000. http://www.aei.pitt.edu/1184/01/energy_supply_security_gp_com
4. European Commission. "Energy 2020 A strategy for competitive, sustainable and secure energy". Brussels: EC, 2010.
5. European Commission. "Staff Working Document: Annex to the Green Paper, A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy: What is at stake – Background Document", Brussels, 2006. http://www.energy.eu/directives/2006_03_08_gp_working_document_en.pdf
6. European Commission. "Energy infrastructure: priorities for 2020 and beyond – A Blueprint for an integrated European energy network". Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011.
7. European Commission. "Staff Working Document: The January 2009 Gas Supply Disruption to the EU an Assessment", Brussels, 2009.

8. European Commission. *“Staff Working Document: REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Directive 2004/67/EC”*, Brussels, 2009.

9. Official Journal of the European Union, *“Directive 2003/55/EC of the European Parliament and of the Council”*. (15 July 2003), pp 57–78.

10. Official Journal of the European Union, *“Council Directive 2004/67/EC”*. (26 April 2004), pp 92–96.

Чланци

1. Anderson, Richard J.: *“Europe’s Dependence on Russian Natural Gas: Perspectives and Recommendations for a Long-term Strategy”*. Garmisch: European Center for Security Studies, 2008.

2. Baran, Zeyno. *“Energy Reform in Ukraine: Issues and Recommendations”*. Washington DC: The Nixon Center, 2005.

3. Belkin, Paul and Morelli, Vince. *“The European Union’s Energy Security Challenges”*. Washington DC: Congressional Research Service, 2007.

4. Barysch, K.: *“Turkey’s role in European energy security”*. Centre for European Reform Essays, December 2007.

5. Monaghan, A.: *“Russian Oil and European Energy Security”*. Conflict Research Centre, November 2005.

6. Monaghan, A.: *“Russia and security of Europe’s energy supplies: Security in diversity?”*. London: Defence Academy of the United Kingdom, 2007.

7. Noël, P.: *“A Market Between Us: Reducing the Political Cost of Europe’s Dependence on Russian Gas”*. EPRG Working Paper 0916, May 2009.

8. Pirani, S., Stern, J. and Yafimava K.: *“The Russo – Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment”*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2009.

9. Pirani, S.: *“Ukraine’s Gas Sector”*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2007.

10. Riley, Alan, Stern: *“The Coming of the Russian Gas Deficit: Consequences and Solutions”*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2009.

11. Seliverstov, S.: *“Energy Security of Russia and the EU: Current Legal Problems”*. Paris: The Institut Français des Relations Internationales, 2009.

12. Winstone, R. and Young, R.: *“Caspian Basin Energy Reserves and Potential Conflict”*. Brussels: Centre for European Policy Studies, 2006.

13. Alhaji, A. F.: *“What Is Energy Security?”*. *Energy Politics*, Issue IV, (Spring 2008), pp 62–82.

14. Cleutinx, C. and Piper, J.: *“EU-Russia Energy Dialog”. Pipelines, Politics and Power, The Future of EU – Russia Relations*, Centre for European Reform, London, (2008), pp 25–35.

15. Kuznetsov, A.: *“Russian Companies Expand Foreign Investments”*. *Russian Analytical Digest*, (5 February 2008), pp 2–8.

16. Piebalgs, A.: „EU-Russia Energy Dialog at the Origin of the European Foreign Energy Policy”. *The EU – Russia Centre Review, EU – Russia Energy Relations*, Issue Nine (June 2009), pp 6–18.

17. Socor, V.: “Austria’s OMV to Share Strategic Terminal with Gazprom”, *Eurasia Daily Monitor*, (7 November 2008),

18. Богучарский М. Е., аспирант кафедры Дипломатии МГИМО (У) МИД РФ “МЕСТО РОССИИ В СОВРЕМЕННОЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА”, (2011)

Интернет адресе

1. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Main_Page
2. http://europa.eu/index_en.htm
3. http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/import_export_en.htm
4. <http://guam-organization.org/en>
5. <http://minenergo.gov.ru/activity/energostrategy/>
6. <http://www.worldenergyoutlook.org/>
7. <http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia>
8. <http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9023782&contentId=7044477>
9. <http://www.indexmundi.com/map/?v=139>
10. <http://www.energy.eu/#routes>
11. <http://www.energystrategy.ru/>
12. <http://www.minfin.ru/en/>
13. <http://www.gazprom.com/>
14. <http://www.shell.co.uk/>
15. <http://www.basf.com/group/corporate/en/about-basf/profile/oil-and-gas>
16. <http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en>